

A. Hadis Usûlü ve Kaynakları

■ إِنَّ كَذِبًا عَلَى لَيْسَ كَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا، وَمَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَدِّيًا
فَلْيَتَّبِعُوا مَعْدَهُ مِنَ النَّارِ."

Hadis Usûlü

1. Hadis Usûlü Nedir?

H. Peygamberlerden nakledilen sözleri gerçekten ona ait olup olmadığına araştıran ilim dalıdır.

- ✓ Hadis usulünden hadis senedi daha ağırlıklı olarak incelenir,
- ✓ Hadis usulu sened merkezidir

Hadis usûlü, hadisin makbul olanını merdud olanından ayırmaya yarayan ilim dalıdır. Bu da hadisin sened ve metni incelenerek ve sınıflandırılarak yapılır.

Hadis usulü için: **ulûmü'l-hadîs**, ilmu **mustalahi'l-hadîs** tabirleri de kullanılır.

Gayesi, H. Peygamber'e ait olan rivayetleri tespit yani hadisin sahih ve zayıf olanının belirlenmesidir.

- Hadis usulu, ilim olarak H.2 asırdan cem ve tadil faaliyetleri ile birlikte doğmaya başlamıştır
- H. 3 asırda yavaş yavaş teşekkül etmiş
- H. 4 asırda kitapta yazmaya başlamış

2. Hadis Usûlünün Naslardan Kaynakları

Hadis usulü ilminin ortaya çıkmasına etki eden naslar vardır:

■ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا، (Hucurât, 6)

Sebebin nuzul :

H. Peygamber, birisini zekat memur olarak bir kabile gönderiyor. O sahabi, kabileye gittiğinde canından korktuğu için zekat almadan geri geliyor (onların yanına girmeden, kendisi zekat memur olarak bildirme yapmadan), sonra H. Peygambere yanına gidiyor diyor ki: Ya Rasulullah, zekat mallarını vermediler, vermekten inkina ettiler.

H. Peygamber öfkeleniyor. Kabileye bir seriye gönderiyor. Kabildekiler diyor ki: bize ne zekat memuru geldi ne zekattan bir şey istiyor.

H. Peygamber o sahabiye sormuş, der ki: Ya rasulullah canımdan korktuğu için böyle yaptı.

(Walid b. Uqbah diutus nabi mengambil zakat ke Kaum Mustholiq-pimpinan Al-Haris-. Belum sampai bertemu Al-Haris, Walid memutuskan tak jadi mengambil zakat karena ada rasa takut akan dibunuh, kemudia ia berbohong kepada nabi. Disisi lain, Al-Haris mencoba menemui nabi karena khawatir utusan nabi untuk zakat tidak datang dan akhirnya mereka menyelesaikan salah paham itu.)

■ نَصَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَنَّا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبْلَغَهُ...

3. Hadis Usûlünün Sahâbeden Kaynakları

Bununla birlikte sahâbenin önde gelenleri tarafından hadisin naklinde gösterilmesi gereken titizliği ifade eden rivayetler de hadisi usulünün doğuşuna katkıda bulunmuştur.

- » H. Ebû Bekir ve H. Ömer'in şahit istemeleri
- » H. Ali'nin yemin ettirmesi.
- » H. Âişe'nin hadisi tekrar tekrar sorarak kontrolü...

3. Hadis Usûlü Eserlerinden Önceki Kaynakları

Elimizde olan bilinen ilk mustakil hadis usulu eseri **Ramehuruzi** (v.360) el-Muhaddisül-fâsil beyne'l-revi ve'l-vai

Bunun haricinde şunlar da ilk usûl eserlerinin kaynakları arasında yer almaktadır:

- 1) İmam Şâfiî: **er-Risâle**, el-Ümm ve İhtilâfü'l-hadis'teki hadis ve sünnete dair başlıklar.
 - ✓ el-Ümm, son cildinde جماع العلم bir bölüm var. Bu bölüm kabul olan ve red olan hadislerin özellikleri bahseder
- 2) Buhârî: el-Câmiu's-Sahîh'teki bazı bölümler (**K. İlm**, **K. İ'tisâm bi's-Sünne**)
- 3) Ali b. El-Medîni'nin **el-İlel'i**
 - ✓ **İlel** : hadislerin gizli kusurlar demek
- 4) Müslim: el-Câmiu's-Sahîh'in **Mukaddime'si**
- 5) Tirmizî: Sünen'in sonunda yer alan **Kitabü'l-İlel'i**
- 6) Ebû Davud'un **Risâle ilâ ehl-i Mekke'si**

4. İlk Hadis Usulü Eserleri

- Hadis usûlü eserleri mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemi eserleri diye 2'ye ayrılır.

- **Mütekaddimûn** dönemi usûl eserlerinin temel özellikleri şunlardır:

1. Verilen bilgiler-tıpkı hadis gibi- senedli nakledilmiştir.
2. Müellifler konuları işlerken kendi görüşlerini vermek yerine, önceki alimlerinin görüşlerini zikretmekle yetinmişlerdir-kendş görüşleri eklemedi
3. Hadis usûlünün belli başlı konuları ele alınmıştır-bütün başlıklar yer almaz-
4. Konular «bâb» ve «nev»lere ayrılarak incelenmiştir.

Mütekaddimûn dönemi eserleri üç tanedir:

1. Râmehurmuzî (v.360): **el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâi**
2. Hâkim en-Neysâbü'rî (v.405): **Marifetü ulûmi'l-hadîs**
3. Hatîb el-Bağdâdî (463): **el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye**

5. Müteahhirûn Dönemi Eserleri:

- a. Kadı İyâz (544): **el-İlmâ** ilâ marifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ

Kadı İyas; Enduluslu. Onun eseri, **bir geçiş dönem eseridir** çünkü hem Müttekaddimun eseri kabul edilip hem müteahhirun eserin özelliği de sahiptir.

Rivayet usulünün fokuşlanmış, hadisin nasıl nakledildiği nasıl aktarıldığı konulara fokuşlanmış, her konular içerir ama bilgiler senedsiz nakladılmış ve kendi görüşünü de eklemiş (müteahhirun dönemin özelliği)

- b. **İbnü's-Salâh (643): Ulûmü'l-hadîs (Mukaddime)**

Şia eliminin beyini kılmak için Darul hadisin es-şafiyah medesinde hadis usulünün dersi anlattıç

Onun eseri kendisine yazmadı, derste ibnu salah söyledikleri belii başlık onun asistanların tarafından not edilerek imla usulu ile yazdırıldı.

Kitabın temel özellikleri:

1. Kendisinden önceki Hadis Usulü kitaplarındaki bilgilerin derlendiği (bir araya getirmek) ve değerlendirdiği bir eser ve mutlaka her başlık altında kendi görüşünü zikredilmiştir
2. Teorik konularda örneklerle zenginleşmiş
3. Hadis Usulün en temel başlıklarını derliyor (bir araya getiriyor)
4. Bu açıdan İbnu Salah ve eseri klasik Hadis Usulü birikimiyle sonradaki dönem arasında temel bir köprü işleniyor (onun kitabı okursa yeter, kendisinden öncekilerin okumak ihtiyaç yoktur)
5. Kendisinden sonrasında yazılan hiçbir Hadis Usulü eseri, ulumul hadisten mustani kalan olmuştur, yokluk gibi kalanmamış

- c. Cemalüddin el-Kâsımî (1332): **Kavâidü't-tahdîs**
d. Tâhir el-Cezâirî (1338): **Tevcîhü'n-nazar** ilâ usûli'l-eser

Bu eserlerde senedler hazfedilmiş, usule dair hemen bütün konulara yer verilmeye çalışılmıştır ve konular değerlendirilmeye çalışılmıştır

6. İbnü's-Salâh Üzerine Yapılan Çalışmalar:

1. Nevevî (676): **et-Takrîb ve't-teysîr** li ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr (Medresenin talibeleri okutmak için özetlenmiştir)
- ✓ Suyûtî (911): **Tedribü'r-râvî** fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî
2. İbn Kesîr (774): **İhtisâru Ulûmi'l-hadîs**

- ✓ Ahmed Muhammed Şâkir (1958): **el-Bâisü'l-hasîs** şerhu İhtisâri ulûmi'l-hadîs
- 3. İbn Hacer (852): **Nuhbetü'l-Fiker** fî mustalahi ehli'l-eser
- ✓ İbn Hacer: **Nüzhetü'n-nazar** şerhu Nuhbeti'l-fiker
- ✓ Talat Koçyiğit: Ankara

7. Türkçe Bazı Eserler:

1. **Ahmed Naim** (1934): **Tecrîd-i Sarih Mukaddimesi**
2. Talat Koçyiğit (2011): **Hadis Usûlü**
3. İsmail Lütfi Çakan: **Hadis Usûlü**
4. Ali Yardım: **Hadis I-II**
5. Yaşar Kandemir: **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları** (Subhi Salih'ten tercüme)
6. Ahmet Yücel: **Hadis Usûlü**

HADIS YAPISI VE RİVAYET ADABI

A. Hadisin Yapısı

Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadis **sened** ve **metin** olmak üzere iki kısımdan oluşur.

Sened, hadisin nakleden râvîlerin ve rivayet sığalarının (lafızlarının) olduğu kısımdır.

Hadis usulünde *tarîk* ve *vech* kelimeleri de sened anlamında kullanılırlar.

1. Senedi Okuma Usûlü

Senedde Hz. Peygamber'den itibaren bir önceki isim bir sonrakinin hocası (şeyhi) kabul edilir.

Hadis senedli olarak okunurken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır:

Hz. Peygamber'in isminin her geçtiği yerde mutlaka **salve** okunur. Hadisler yazılırken de salve kısaltılarak değil uzun olarak yazılır.

Sahâbe ismi geçtikten sonra da **tardiye** okunur. Bazı senedlerde yazılmasa tardiye atlanmamalıdır.

Senedi okumaya başlarken müellif de zikredilir ve adına **rahmet** okunur.

Senedin başlangıcı (ibtidâsı) müellif tarafından (intihâsı) Hz. Peygamber tarafından kabul edilir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يَتَخَوَّلُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ، كَرَاهَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا»
Buhârî İlim 11.

Bu sened şu isimlerden oluşmaktadır:

Buhârî – 1. Muhammed b. Yûsuf – 2. Süfyân – 3. A'meş – 4. Ebû Vâil – 5. İbn Mesud – Hz. Peygamber (Humâsî bir sened)

Senedde tahdîs, ihbâr ve an'ane sığaları kullanılmıştır.

«An» hariç, rivayet sığalarından önce yazılmasa da «kâle» lafzı okunur.

Bazı eserlerde rivayet sığaları kısaltılarak rûmuzla da gösterilir. Örneğin: **حدثنا** yerine **تنا** veya **نا** ; **حدثني** yerine **دثني** veya **دثني** ; **أخبرنا** yerine **أنا** kısaltmaları kullanılır.

Cezim sığası (kesinlik ifade eden senedi) : **أخبرنا، حدثني** , **قال لي** ile başlatan hadis

Temriz (hastalıklı sened, sığası) : **روي، قيل، عن** ile başlatan hadisler

Muan an hadis : **عن** ile başlatan hadis

- Birleşik senedleri birbirinden ayırmak için **tahvil hâ'sı** (ح) kullanılır. ح'dan sonra sened başa alınarak ortak râviye kadar gelir, sonra birleştirilir.

Tahvil : aynı sened içerisinde birkaç tane sened birleştirmek

2. Tahvîl Örneği

حَدَّثَنَا بِحْيَى بْنُ بِشْرِ الْحَرِيرِيُّ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمِيْرٍ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْتَنَى حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْتَنَى وَابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا أَبُو حَبِيبٍ ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ كُتَيْبٌ عَنْ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَقْدَمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا، فَلْيَصُمْهُ»
Müslim, Sıyâm, 21.

• Müslim, dört ayrı senedi bu tek bir senedde birleştirerek vermiştir. Senedlerin yapısı şöyledir:

1. Müslim – Yahya b. Bişr – Muâviye b. Sellâm: ح
2. Müslim – İbnü'l-Müsenâ – Ebû Âmir – Hişâm: ح
3. Müslim – İbnü'l-Müsenâ ile İbn Ebî Ömer – Abdülvehhâb – Eyyûb: ح
4. Müslim – Züheyr b. Harb – Hüseyin b. Muhammed – Şeybân: كليم

Müslim bu dört farklı senedin Basralı tâbiûn dönemi muhaddislerinden Yahya b. Ebî Kesîr'de birleştiğini senedde «كَلِيمًا» lafzıyla belirtmiştir. Bu dört sened Yahyâ'dan sonra Hz. Peygamber'e kadar Ebû Seleme ve Ebû Hureyre kanalıyla ulaşmaktadır.

4. Hadis İliminde Senedin Önemi:

Hadis ilmi, sened merkezli bir ilim dalıdır denebilir.

Bir rivayetin sıhhatini belirleyen temel etmen, senedinin sıhhatidir.

İsnad Hz. Peygamber'den gelen bilginin güvenilirliğinin teminatıdır.

Metne dair sıhhat kriterleri isnada göre daha geri plandadır.

İsnadın yerini günümüzde hadis kaynakları almıştır denebilir.

5. Hadisin Metni:

Senede dair uğraşların temel amacı, metnin sağlıklı bir şekilde aktarımıdır.

Muhaddisler hadislerin metniyle de ilgilenmişler, onları da tetkik etmişlerdir.

Ancak metin tenkidinde sened tenkidine göre daha ihtiyatlı davranmışlardır. Metinleri hemen reddetme yönüne gitmemişlerdir. Bu konuda **tevakkuf** kavramını geliştirmişlerdir.

Hadis ilminin içerisinde hadisin metnini de inceleyen bazı alt ilim dalları bulunmaktadır.

Dirayet İlimleri: (Rivayetlerin sağlamlık derecesini tesbit etmeyi konu alan hadis ilim dalı.)

- 1) Garîbü'l-hadîs : hadislerde garip lafızları araştıran ilim dalı

- 2) İhtilâfû'l-hadîs : birbiriyle çelişkili gözükten hadisleri araştıran ilim dalı
- 3) İlelû'l-hadîs : Hadisin senedin veya metinlerin gizli kusurları araştıran ilim dalı
- 4) Esbâbu vürûdî'l-hadîs : Hadisin söylenme sebebine araştıran ilim dalı
- 5) Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuhü : arasındaki nesih ilişkisini inceleyen
- 6) Müşkilü'l-hadîs : mutaşabih (anlaşılması zor) ibareleri inceleyen ilim dalı
- 7) Fikhü'l-hadîs : hadislerin anlaşılması; hadislerden çıkarılan hükümler inceleyen ilim dalı

B. Rivâyet Âdâbı

Hadis ilminin önemli konularından biri, rivayet adabıdır.

Bu konu, hadis usulü eserlerinde **آدابُ طَالِبِ الْحَدِيثِ وَالْمُحَدِّثِ** şeklinde ayrı bir başlık halinde ele alınmıştır.

Hatîb el-Bağdâdî, bu konuya dair **el-Câmî li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî** isimli müstakil bir eser kaleme almıştır.

Rivâyet âdâbı, hoca, talebe ve hadis meclisinin edeplerinden oluşur.

Bunlara uymak, hadis meclislerini disipline ettiği gibi hadis ilminden alınacak bereketi de artırır.

Amaç, Hz. Peygamber'in emaneti olarak kabul edilen hadislerin ehil hocalardan usûlüne uygun bir şekilde alınıp ehil talebelere ulaştırılmasıdır.

Kur'an'ın nasıl bir öğrenme, öğretme şekli ve âdâbı varsa, onu açıklayan sünnet ve hadislerin de vardır.

Hadis ilmine ve usulüne dair eserlerde, hocanın uyması gereken kurallar (ahlâkü'l-muhaddis), talebenin uyması gerekenler (âdâbü tâlibi'l-hadîs) ve hadis meclisinin kuralları ayrı ayrı işlenmiştir.

1. Hadis Meclisinin âdâbı

Hadis meclisinin de pek çok âdâbı bulunmaktadır. Bazıları şunlardır:

Meclise abdestli gelinmesi,

Derse besmele, hamdele, salvele ve dua ile başlanması,

Derse başlamadan önce mümkünse Kur'an'dan bir bölüm okunması,

Hadisin bulunduğu bâb hakkında kısaca bilgi verilmesi,

Hz. Peygamber'in adı geçtiğinde salvelenin, sahâbenin adı geçtiğinde tardıyenin, ulemanın adı geçtiğinde de rahmet okumanın ihmal edilmemesi,

Derste hocanın ve öğrencinin sıkılmamasına dikkat edilmesi,

2. Âdâbü Tâlibi'l-Hadîs

Hadis usulü eserlerinde talebenin sahip olması gereken vasıflar arasında öncelikli olarak şunların zikredildiği görülür:

Niyetinin hâlis olması, ilme dünya için değil, Allah için talip olması,

Önce çevresindekiler, sonra diğer beldelerdeki hocalardan da istifade etmesi (rihle yapması)

3. Âdâbü Tâlibi'l-Hadîs

- 1) Öğrendikleriyle amel etmesi, (öğrendiği hadisle en az bir kere amel etmeye çalışması)
- 2) Hocalarına karşı saygıda kusur etmemesi,
- 3) İlmünde cimrilik yapmaması,
- 4) Talip olduğu ilmin usulünü de öğrenmesi,
- 5) Önemli olan konuları önceleyerek öğrenmesi (İlmi öğrenirken tedricî davranmalı)

4. Ahlâkü'l-Muhaddis

Hadis hocasının sahip olması gereken vasıflar arasında da şunların zikredildiği görülür:

- 1) Niyetinin hâlis olması, bu konuda öğrencilerine örnek olması,
- 2) Ehil olmadığı konularda konuşmaması,
- 3) Ehil kimselerin yanında haddini bilmesi.
- 4) Talebeyi varsa daha ehliyetli hocalara yönlendirmesi,
- 5) Yaşlanıp melekeleri zayıfladığında, hadis nakletmeyi bırakması,
- 6) Yaptığı işe özen gösterip değer vermesi,
- 7) Ders vermenin, hadis nakletmenin ve talebe yetiştirmenin yanı sıra kitap yazma ve telif işleriyle de ilgilenmesi,

5. Hadis Okuma Usulleri

Hadis meclislerinde hadisler şu üç yöntemle okunmaktadır:

1. Tarîku's-serd: Hadislerin hızlı hızlı okunup geçilmesi,
2. Tarîku'l-hall ve'l-bahs: Hadislerde açıklamaya ihtiyaç bulunan noktaların kısaca açıklanarak okunması,
3. Tarîku'l-im'ân: Hadislerin uzun uzun açıklanarak okunması demektir,

HADIS AKTARMA ŞEKİLLERİ

1. Metnin Nakli

- Hadis metinleri kaynaklara geçinceye dek lafız ve mana rivayeti olarak iki şekilde nakledilmiştir.
- Lafız rivayeti, hadisin kelimelerinde hiçbir değişiklik yapmadan nakletmeye denir.
- Mana rivayeti ise hadisin manasını değiştirmemek kaydıyla, aynı muhtevayı farklı lafızlarla nakletmek demektir.

2. Lafzen Rivayet

- Hadislerin naklinde asıl olan lafız rivayetidir dense de mana rivayeti daha yaygın kullanılmıştır.
- Gerekçesi, hadis rivayetini zorlaştırmamaktır.
- Hadis rivayeti zorlaştırmamak amacıyla ruhsat verilir. Eğer kuran gibi hadislerinde birebir peygamber lafızlarıyla nakledilmesi farz görürseydi şart koşulsaydı, herkes hadis nakledilmekten çekinecekti.
- Kur'an için caiz olmayan mana rivayetine, hadislerin naklinde belli şartlarda izin verilmiştir.
- Uygulama da mana rivayetinin yaygınlığını göstermektedir.

3. Lafız Rivayeti:

- Lafız rivayetini savunanlar öncelikle Hz. Peygamber'in şu hadislerini delil getirirler:

«نَصَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَيَلْعَهُ كَمَا سَمِعَ، فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْ عَى مِنْ سَامِعٍ»

«حَدَّثَنِي الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ، فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ، وَقُلْ: اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَالْجَنَّتْ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَهْبَةً وَرَغْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مُجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أُرْسَلْتَ، فَإِنْ مِتُّ مِتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ. فَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَقُولُ. " فَقُلْتُ أَسْتَدْكُرُهُنَّ: وَبِرَسُولِكَ الَّذِي أُرْسَلْتَ. قَالَ: لَا، «وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أُرْسَلْتَ»

«عَنْ يَعْفَرِ بْنِ رُوْدَيْ قَالَ سَمِعْتُ عُبَيْدَ بْنَ عُمَيْرٍ وَهُوَ يَقْضِي يَقُولُ: يَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِثْلُ الْمُنَافِقِ كَمِثْلِ الشَّاةِ الرَّابِضَةِ بَيْنَ الْعُغْمَيْنِ. " فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَيَلْكُمْ، لَا تَكْتُبُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِثْلُ الْمُنَافِقِ كَمِثْلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْعُغْمَيْنِ. "»

- Hz. Peygamber'in ve bazı sahâbenin bu tavırlarını, alimler emir değil, tavsiye niteliğinde anlamışlardır.

4. Mana Rivayeti:

- Hz. Peygamber'in kastını aşmamak, hadislerin manasına hâlel getirmemek şartıyla, buna izin verilmiştir.
- Sahâbe ve tâbiûn içerisinde manen rivayete izin veren, bunu uygulayan pek çok isim vardır.
- Bunu destekleyen hadisler ve örnekler şunlardır:

«كَانَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ إِذَا حَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا فَفَرَّغَ مِنْهُ، قَالَ: أَوْ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.»

عبد الله بن مسعود فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ لِسْتَيْءٍ قَطُّ "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ" قَالَ: أَوْ مِثْلَهُ أَوْ تَحْوَهُ أَوْ شَبِيهَهُ بِهِ."

قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَسْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ فَلَا نَقْدِرُ عَلَى تَأْيِيدِهِ كَمَا سَمِعْنَا قَالَ: «إِذَا لَمْ تُحَرِّمُوا حَلَالًا وَلَا تُحَلُّوا حَرَامًا وَأَصَبْتُمْ الْمَعْنَى فَلَا بَأْسَ»

دَخَلْنَا عَلَى وَائِلَةَ بِنْتِ الْأَسْفَعِ فَقُلْنَا: يَا أَبَا الْأَسْفَعِ حَدِّثْنَا حَدِيثًا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ فِيهِ وَهْمٌ وَلَا نِسْيَانٌ. فَقَالَ هَلْ قَرَأَ أَحَدٌ مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: فَهَلْ زِدْتُمْ أَلْفًا أَوْ وَآوًا أَوْ شَيْئًا؟ فَقُلْتُ: إِنِّي لَأَزِيدُ وَنَتَقْصُ وَمَا نَحْنُ بِأَوْلِيكَ فِي الْحَفِظِ؟ فَقَالَ: فَهَذَا الْقُرْآنُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ وَأَنْتُمْ تَدْرُسُونَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فَكَيْفَ وَنَحْنُ نَحْدِثُ بِحَدِيثِ سَمِعْنَاهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ، إِذَا حَدَّثْتُمْ عَلَى مَعْنَاهُ فَحَسْبُكُمْ."

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: «كُنَّا نَجْلِسُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَسَى أَنْ نَكُونَ عَشْرَةَ نَفَرٍ نَسْمَعُ الْحَدِيثَ، فَمَا مِمَّا أَتَانَا يُؤَدِّبَانِيهِ عَلَى حَرْفٍ، غَيْرَ أَنْ الْمَعْنَى وَاحِدٌ.»

5. Mana Rivayetinin Şartları:

Pek çok şartı olmakla birlikte önemlileri şunlardır:

- » Râvinin Arapçayı iyi bilmesi,
- » Dini ilimleri (haramı helali) iyi bilmesi,
- » Hadisin cevâmiu'l-kelim türünden olmaması,
- » Namazlarda okunan dua, teşehhüd hadisleri türünden olmaması
- » Hadisin hükmünü değiştirecek, etkileyecek şekilde nakledilmemesi,

6. Mana Rivayetine Örnekler (Buhârî, Sahîh)

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكُحُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

«الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

«الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلَا مَرِي مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

«الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى»

«الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى...»

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى...»

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ هَاجَرَ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

7. Mana Rivayeti Olmayan Hususlar:

- Lafızları birbirine benzeyen her hadisi mana rivayeti olarak almak doğru değildir.
- Hz. Peygamber farklı kişilere veya farklı zaman ve mekanlarda aynı konuyu farklı lafızlarla da söylemiş olabilir. Hz. Peygamber'in tebliğ usulünde buna çok rastlanır.
- Bu sebeple birbirine yakın her hadisi mana rivayeti sanmak doğru değildir.

8. Bilinmesi gerekenler:

- Günümüzde hadis kitapları yazıldığı için artık mana rivayeti değil, lafız rivayeti esastır.
- Bizim bugün hadisleri şifahen/irticalen kullanmamız, «rivayet» kastı gütmediğimiz için, mana rivayeti konusuna girmez.
- Hanefî usulcüler lafız rivayetini *azimet*, mana rivayetini *ruhsat* olarak değerlendirir.

7. İhtisâr, Taktî, Telfik:

- Mana rivayetiyle ilgili bu kavramlar da önemli.
- **İhtisâr:** Genelde uzun olan rivayetlerin özetlenerek nakledilmesidir.
- **Taktî:** Rivayetın tamamının değil de bir kısmının nakledilmesidir. Buhârî bunu sık yapar. (konu ile ilgili hadis zikredilmiş, tamamen değil)
- Mana rivayetinin şartları bu iki usul için de geçerlidir.

9. Telfik ve Metin İnşası

- **Telfik:** Aynı konudaki farklı rivayetleri birleştirerek tek bir hadis gibi nakletmek demektir. Daha ziyade siyer alimlerinin uyguladığı bir yöntemdir.
- Günümüzde «metin inşası» olarak isimlendirilen bu yöntem, hadisçiler tarafından pek kabul görmez.
- En azından böyle bir hadisin Hz. Peygamber'e isnadı geçerli sayılmamıştır.

Güvenilir Râvide Bulunması Gereken Vasıflar (Adalet ve Zapt)

1. Râvi Kime Denir?

- Hadisleri güvenilir bir hocadan makbul hadis alma usullerinden biriyle öğrenip, kendisinden sonraki nesle aynı şekilde aktaran kişiye denir.
- Hadis ilminde râvinin güvenilir sayılabilmesi için 2 temel şart aranır: **adalet** ve **zabt**.
- Bu iki vasfa sahip râviler **sika (güvenilir kişi)** olarak adlandırılır.

2. Sahih hadisin tanımı (şartları):

1. Adalet ve

2. Zapt sahibi râvilerin,

3. Muttasıl bir senedle,

4. Şâz ve

5. İletli olmayacak şekilde naklettiği haberdir.

Bu beş şartı kendisinde taşımayan hadis sahih olarak adlandırılmaz.

Bunlar içerisinde en çok durulan şartlar, ilk üçüdür.

3. Adalet:

- Râvinin **büyük günahlardan uzak** durması, **küçük günahlarda ısrar** etmemesi demektir. (Müttakî)
- Adaletin bir diğer manası râvinin **yalandan uzak** durup **dürüst** olması, **müslüman şahsiyet ve vakarına uygun davranması** demektir. (Dürüst)
- Sahabe neslinin tamamı hadis rivayeti açısından adil sayılmıştır. (الصحابه كلهم عدول)

4. Adaletin şartları (unsurları):

- İslam:** Müslüman olmak,
 - Akıl:** Akıllı olmayanın dini de yok sayılır zaten,
 - Büluğ:** Mükellef olmak,
 - Takvâ:** Günahlardan uzak durma (fâsık olmama),
 - Mürûet:** Şahsiyet sahibi olup, kişiliğini zedeleyici davranışlardan uzak durma.
- Bir kimsenin naklettiği haberin sahih olabilmesi için adalet vasfının şart koşulması, şu iki ayetle doğrudan irtibatlıdır:
 - **Talâk, 2** وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ
 - **Hucurât, 6.** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا
 - Bu vasfın temeli, fıkhıdaki şahitlik (şahitlerin tezkiyesi) konusuydu da irtibatlıdır.

5. Adaleti zedeleyen temel kusurlar:

- Kezib:** Hz. Peygamber'e yalan isnadı,
- Müttehem bi'l-kezib:** Günlük hayatta yalan söylemesi,
- Fısk:** Günahkâr olmak,
- Bidat:** Yanlış itikada ve mezhebe sahip olma,
- Cehalet:** Râvinin tanınmaması,

Cehâletü'l-ayn: Râvinin hiç bilinmemesi: Mech'ulü'l-ayn

Cehâletü'l-hâl: Râvinin halinin bilinmemesi: Mech'ulü'l-hâl

Adaleti oluşturan bu unsurlardan birinde bir eksiklik varsa, hadis zayıf sayılır.

6. Zabt

- **Zabt:** Râvinin hocasından öğrendiği hadisi başkasına nakledinceye dek muhafaza edebilme kabiliyeti demektir.
- **Zabt-ı sadr** (ezber zabtı) ve **zabt-ı kitâbet** (kitap zabtı) olmak üzere iki kısma ayrılır.
- Bir râvinin zabtının sağlamlığı, aynı hadisin farklı senedleri veya aynı konudaki farklı rivayetlerle karşılaştırılarak tespit edilir.
- Ezber zabtı konusunda karşılaşılan en büyük sorun, râvinin gevşekliği sebebiyle ezberlediklerini **unutması** veya yaşlanması sonucu **ihtilata** düşmesidir.
- Kitap zabtında karşılaşılan problemler ise, başkasına **ödünç** verilen kitapta oluşan tahrifat ile doğal afetler, zamanla yıpranma gibi sebeplerle kitapların eskimesidir.
- Adalet vasfı râvinin dindarlık ve dürüstlüğüyle ilgiliyken, zabt vasfı saha ziyade ilmî ehliyeti ve zekasıyla ilgilidir.
- Sahâbe nesli adalet açısından sorgulanmazken, zabt yönünden tenkit edilebilir.
- Adalet vasıflarındaki eksiklik rivayeti zayıflatır, zabttaki eksiklik daha ziyade hasen seviyesine indirir.

7. Zaptı zedeleyen temel kusurlar:

- Sû-i Hıfz :** Ezber kabiliyetinin kötü olması,
- Galat :** Çok hata yapması,
- Gaflet :** Râvinin aşırı dalgın olması, Telkîn
- Vehim :** Şüpheli olması,
- Muhâlefet :** Sika râvîlere muhâlif olması,

Metâin-i aşere: 10 kusur, 10 ta'n naoktası

Bu eksiklerin azı veya geçici olanı değil, çok olması râvinin zabtını zedeler.

8. Cerh ve Ta'dîl:

- Râvilerin güvenilirlik durumunun (adalet ve zabt özelliklerinin) araştırılmasına denir.
- Cerh, râviyi zayıf saymak, olumsuz eleştiri demektir.
- Ta'dîl, râviyi güvenilir kabul etmeye denir.
- Râviler, adalet ve zabt durumlarına göre, sikadan kezzaba kadar sıralanan bir skalada değerlendirilir.
- Sadece güvenilir râvileri içerenler: **Kitâbü's-sikât**, İbn Hibbân: K. Sikât'ı
- Sadece zayıf râvileri içerenler: **Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn**, **Kitâbü'l-mecrûhîn**, Ukaylî: Duafâ, Nesâî: Duafâ, İbn Hibbân: K. Mecrûhîn
- Bütün râvileri içeren eserler: **Kitâbü't-tabakât**, **Kitâbü't-târîh**, İbn Sa'd: et-Tabakâtü'l-kübrâ, Buhârî: et-Târîhu'l-kebîr, İbn Ebî Hâtîm: K. Cerh ve't-ta'dîl.

Olmak üzere üç kısma ayrılırlar.

Hadis Alma ve Aktarma Yolları

طرق تحمل الأحاديث والأداء

Doç. Dr. Mutlu GÜL
Hadis Usûlü

1. Rivayet

- İlmin sonraki kuşaklara aktarılmasında Hz. Peygamber'in teşvik mahiyetindeki şu hadisinin önemli bir etkisi vardır:

■ نَصَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا، فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبَلِّغَهُ، فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهِ

إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهِ لَيْسَ بِفِقِيهِ.

Ebû Davud, İlim,

10.

- Burada ilmin aktarımı konusundaki üç aşamaya vurgu yapıldığı görülür: Öğrenme (**tahammül**), öğrendiğini koruma (**hıfz**) ve sonraki nesillere onu iletme (**edâ**)

1. Rivayet Yolları:

- Güvenilir bir hocadan alınacak veya talebeye nakledilecek hadisler ancak belli şekillerde ve usullerle yapılması şartıyla sahih ve güvenilir addedilirler.
- Ancak bu yollardan biriyle alınan hadislerin veya elde edilen kitapların icazeti makbul sayılır.
- Bunu günümüzdeki diplomaya benzetebiliriz. >

2. Tahammül ve Edâ Şekilleri:

Hadis alimleri hadislerin *tahammülü* ve *edasında* sırasıyla şu sekiz yolun güvenilir olduğunu söylerler:

1. Semâ (السَّمَاع)

2. Kıraat/Arz (العرض / القراءة)

3. İcâzet (الإجازة)

4. Münâvele (المناولة)

5. Mükâtebe (المكاتبة)

6. İ'lâm (الإعلام)

7. Vasiyet (الوصية)

8. Vicâde (الوجداء)

3. Semâ:

- Râvi(ler)nin, şeyhin ezberinden veya kitabından okuduğu rivayetleri bizzat duyarak almasıdır.
- Rivayetin okunuşu bizzat hocadan dinlendiği için, hadis alma yollarının en üstünü kabul edilir.
- Râvi hocasından rivayeti kendisi almışsa **حدثني**،
lafızlarını kullanarak; bir topluluk
içerisinde almışsa **أخبرنا**, **حدثنا**, **سمعت**, **قال لنا**, **ذكر لنا**,
lafızlarını kullanarak nakleder.

3. Semâ:

- Şeyhin talebeye hadisleri yazdırarak nakletmesine de *imlâ* denir. Hocanın ve talebenin dikkati daha yoğun olduğu için, imlâ semâ yollarının en sağlamı kabul edilir.
- Bu tür kalabalık hadis derslerine *imlâ meclisi*, hocaya *mümlî*, hocanın rivayetlerini yüksek sesle okuyan talebeye *müstemlî*, bu şekilde yazdırılan kitaplara da *emâlî* denir.
- Bu tür meclise dair *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ* eserleri yazılmıştır.

4. Kıraat / Arz:

- Talebenin, hadisleri ezberinden veya kitaptan hocasına okuyarak/arz etmesi, hocanın da ezberinden veya bir kitaptan bunu takip etmesi şeklinde yapılan hadis alma usulüdür.
- Hocadan rivayeti bu yolla alan talebe hadisi başkasına naklederken **أخبرنا أو حدثنا , قرأتُ على فلانٍ , أخبرني** nakle ederken **قراءة عليه** lafızlarını kullanır.
- Ebû Hanife ve İmam Mâlik, bu usulü semâdan daha kuvvetli saymışlardır.

5. İcâzet:

- Hocanın rivayetlerini nakletmesi konusunda talebesine **onay** vermesidir. Hocanın okuması veya ona okunması bu usulde yoktur.
- İcâzet **yazılı** veya sözlü; mutlak veya kayıtlı olabilir.
(belli kimseye, belli rivayetleri vb.)
- Hocadan rivayeti bu yolla alan talebe hadisi başkasına naklederken **أخبرنا أو حدثنا فلان إجازةً** veya **أجازني فلان** gibi lafızlar kullanır.

6. Münâvele:

- Şeyhin içerisinde rivayetlerinin yer aldığı kitabını talebesine vermesidir.
- Münâvele, icâzetli ve icâzetsiz olmak üzere iki kısma ayrılır. Hoca hadisleri verirken «Bunu nakletmene izin veriyorum» vb. söylerse, icâzetli münâvele olur.
- İcazetli münâvele makbul bir hadis alma usulüyken, icazetsiz münâvele böyle değildir.

7. Münâvele:

- Münâvele usulünde talebe hocasından aldığı hadisleri genelde **istinsah** ve **mukâbele** eder.
- Hocadan rivayeti bu yolla alan talebe hadisi başkasına naklederken **حدثنا فلان²⁸ إجازةً ومناولةً** lafızlarını kullanır.

8. Mükâtebe/Kitâbet:

- Hocanın talebesine hadislerini yazarak vermesi veya göndermesidir.
- Mükâtebe de icazetli ve icazetsiz olmak üzere ikiye ayrılır.
- Cumhurun kanaati her ikisinin de geçerli bir ilim aktarma yolu olduğu yönündedir.

9. Mükâtebe:

- Hocadan rivayeti bu yolla alan talebe hadisi başkasına naklederken **كتب إليَّ فلانٌ حدثني / أخبرني**lafızlarını kullanır.
- Hz. Peygamber'in mektupları ve valilere gönderdiği emirler bu şekildedir.

10. İ'lâm:

- Hocanın icazetten söz etmeksizin talebesine hadisleri göstererek «Bunlar benim rivayetlerimdir» diyerek bildirmesidir.
- Hoca «bu rivayetleri nakletmene izin vermiyorum» demedikçe talebenin bunları nakletmesinde bir sakınca yoktur.
- Hocadan rivayeti bu yolla alan talebe hadisi başkasına naklederken **حدثني/أخبرني فلان، أعلمني فلان** **بالإعلام** kullanır.

11. Vasiyyet:

- Hocanın kitaplarını talebeye emanet etmesidir.
- Kabulü konusu ihtilaflıdır.
- Bazıları 'bu bir anlamda münâvele veya i'lama benzemektedir' dese de, çoğunluk bu görüşe katılmamıştır.
- Güvenilirliği konusunda belirleyici olan, hocanın rivayetleri verirkenki söyledikleri veya niyetidir.

12. Vicâde:

- Birinin bir başkasına ait hadis kitabını veya cüzünü elde etmesidir.
- Hoca ile talebe karşılaşmadığı için, önceleri makbul bir hadis alma yöntemi sayılmamıştır.
- Günümüzde hadis kaynaklarından yaptığımız nakiller bu usule benzemektedir.
- Bu usûle **aile isnadlarında** çok rastlanır.

Rivayet Siğaları:

- Cezim Siğaları (صِيغُ الْجَزْمِ): Rivayetin hocadan duyulduğuna doğrudan delalet eden ve kesinlik ifade eden siğalardır.

■ حدثني، ثنا، أخبرني، أنا، سمعتُ، قال...

- Temrîz Siğaları (صِيغُ التَّمْرِيزِ):

■ رُوِيَ، نُقِلَ، رُوِّينَا، عن، ...